

Загадкі інфінітыва

Т. А. Бобніс,

настаўнік беларускай мовы і літаратуры

вышэйшай катэгорыі

гімназіі № 1 г. Ліды

Згодна з праграмай у 8 класе вывучаецца тэма “Словазлучэнне і сінтаксіс простага сказа”. Яна дастаткова складаная, таму факультатыўныя заняткі па беларускай мове прызначаны для таго, каб дапамагчы вучням лепш засвоіць некаторыя правілы. На ўроку не ўсе вучні могуць адразу засвоіць тэму “Спосабы выражэння выказнікаў”, а на факультатыўных занятках ёсць магчымасць больш падрабязна спыніцца на асноўных момантах і адказаць, чаму выказнік *буду вучыцца* называецца простым дзеяслоўным, а *пачну вучыцца* – састаўным дзеяслоўным. Пры вывучэнні тэмы “Выказнік і яго тыпы. Сакрэты выказніка. Загадкі інфінітыва”. пажадана звярнуць увагу на інфінітыў. Гэта ўніверсальная форма дзеяслова можа быць любым членам сказа, у тым ліку простым дзеяслоўным і ўваходзіць у склад састаўнога дзеяслоўнага выказніка. Таксама на факультатыве ў вучняў ёсць магчымасць выказваць свае меркаванні, не баючыся атрымаць дрэнную адзнаку за адказ. Акрамя таго, такія заняткі дапамагаць развіваюць пазнавальную актыўнасць васьмікласнікаў пры падрыхтоўцы да алімпіяды па беларускай мове.

Тэма: Загадкі інфінітыва

Мэты: плануецца, што на працягу заняткаў вучні пашыраць веды пра неазначальную форму дзеяслова (інфінітыў), яе граматычныя прыметы, сінтаксічную ролю ў сказе і прызначэнне ў маўленні; будуць умець знаходзіць інфінітывы, вызначаць іх суфіксы, тлумачыць сінтаксічную ролю.

Задачы асобаснага развіцця: развіццё творчага мыслення, узбагачэнне маўлення, цікавасць да вывучэння роднай мовы.

Абсталяванне: артыкулы з заданнямі, сшыткі, дапаможны матэрыял, канспекты вучняў.

Ход заняткаў

Прайсці, заўважыць, азірнуцца,
Захвалявацца, усміхнуцца,
Спыніць, дамовіцца, пачуць,
Крануць, пацалаваць, адчуць.
Заплакаць, страціць, забаяцца,
Не зразумець і не вяртацца.
Кахаць, пакутаваць, шукаць,
Знайсці, паверыць, дараваць.

Леанід Трубач

I. Арганізацыйны момант.

II. Арыенціровачна-матывацыйны этап.

(Увядзенне ў тэму праз верш Леаніда Трубача)

- З якіх часцін мовы складаецца гэты верш? (*Дзеясловы, інфінітывы*). Падбярыце сінонім да слова кахаць, растлумачце розніцу ва ўжыванні.

- Што называецца інфінітывам? (*Інфінітыў – п. ф. дзеяслова, якая называе дзеянне або стан, але не мае формаў асобы, часу, ліку і адказвае на пытанні што рабіць? што зрабіць? Неазначальнай форме ўласцівы катэгорыя трывання і стану (спяваць - праспяваць); пераходнасць і непераходнасць (трымаць адказ, гуляць); зваротнасць і незваротнасць (вучыць – вучыцца, мыць – мыцца).*)

– Як вы, напэўна, здагадаліся, сёння гаворка пойдзе пра інфінітыў. Мы ўспомнім, як вызначыць інфінітыў, якія граматычныя катэгорыі ён мае, якую сінтаксічную функцыю выконвае.

- Якая марфема з'яўляецца паказчыкам інфінітыва (падказка на дошцы)? (суфікс)

- Назавіце, калі ласка, гэтыя суфіксы (-ць, -ці, -чы). Якія яны: словаўтваральныя ці формаўтваральныя? (формаўтваральныя).

- Аднак у вершы ёсць словы з іншымі марфемамі ў канцы. Што гэта за марфемы і як называюцца такія дзеясловы? што яны абазначаюць? (постфікс, дзеясловы зваротныя, дзеянне звернута на саму асобу). (! Звярнуць увагу на вызначэнне марфем і адзначыць, што постфікс уваходзіць у аснову (гэта словаўтваральная марфема), а суфікс не ўваходзіць, + асабовыя дзеясловы з канчаткам –аць, -уць).

- Пісьменнікі ці паэты, пішучы свае вершы, спадзяюцца, што іх словы крануць чытача. Як вы разумееце сэнс гэтага слова і ці можна сказаць, што дадзенае слова можа ўжывацца ў розных значэннях? (крануць – не пакінуць абыякавымі, прымусяць задумацца; можа баць асабовым і інфінітывам: яны крануць і што зрабіць? крануць).

III. Аперацыйна-пазнавальны этап.

- Як вы разумееце паняцце 'сінтаксічная роля'? (якім членам сказа з'яўляецца)

- Што вы памятаеце пра сінтаксічную ролю інфінітыва? (можа з'яўляцца любым членам сказа).

Прапаную звярнуцца да задання 1 на аркушах. Устаўце, дзе неабходна, прапушчаныя літары, знайдзіце інфінітывы і вызначце, якімі членамі сказа яны з'яўляюцца.

Брахаць – не цэпам махаць. Вучыцца – добрая справа. Прачытаць кнігу – узбагаціцца словам. Ажыццявілася мая мара паступіць у гэты інстытут. Сэрца адчувае неабходнасць любіць. Прапаную паслухаць вашы меркаванні. Мама дазволіла пагуляць. Міша папрасіў не будзіць яго так рана. Я іду парыбачыць. Дзеці паехалі капаць бульбу. Ён падышоў спытаць дамашняе заданне. Хлопец хацеў працаваць на заводзе і адначасова вучыцца. Будзе край любавацца залатым ураджаем. Я гатоў сустракаць гасцей.

- Пры якой умове ставіцца працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам?

* фізкультхвілінка (+ для вачэй)

Прапаную вам устаць і рукамі памахаць.

Пацягнуцца ды сагнуцца, разагнуцца, усміхнуцца.

Павярнуцца ўправа, улева, на суседа зірнуць смела.

Галавою паківаць ды нагамі патаптаць.

Разам сесці ўсім за парты: працягнуць работу варта.

IV. Паглыбленне ведаў.

(Праверка выкананых заданняў, тлумачэнне)

Заданне 2. Вызначце ў словах спосаб падпарадкавальнай сувязі. Падкрэсліць тыя словазлучэнні, якія могуць выкарыстоўвацца ў сказах як састаўны дзеяслоўны выказнік. *(кіраванне; прымыканне. Наяўнасць інфінітыва, які заключае ў сабе лексічнае значэнне выказніка, – найважнейшая апазнавальная прымета састаўнога дзеяслоўнага выказніка).* Якое спалучэнне слоў не з’яўляецца словазлучэннем? Чаму?

Стане студэнтам, пачне займацца, хоцацца параіць, здаецца непераадольным, стараецца навучыцца, лічыцца спецыялістам, збіраецца трэніравацца, не баіцца знаёміцца, быў бы рад сустрэцца, буду чытаць, пачало спець.

(! Буду чытаць – форма будучага складанага часу дзеясловаў. Гэта просты дзеяслоўны выказнік. + прывесці прыклады. Знайдзіце розніцу: Вучні пачынаюць рыхтавацца да алімпіяды. Вучні будуць рыхтавацца да алімпіяды.

- Скажыце, калі ласка, як называюцца такія выразы: ламаць галаву, вачэй не зводзіў, вокам не абняць, вочы мазоліць? Растлумачце іх сэнс. Якую сінтаксічную функцыю яны могуць выконваць? (1) *фразеалагізмы*; 2) *напружана думаць, уважліва глядзець на каго-небудзь, вельмі вялікая прастора адкрываецца позірку, надакучаць сваёй прысутнасцю*; 3) *могуць уваходзіць у склад простага дзеяслоўнага выказніка і састаўнога дзеяслоўнага выказніка: Я не хачу вочы мазоліць. Я не буду вочы мазоліць).*

V. Рэфлексійны этап.

- Якія ж загадкі хаваў у сабе інфінітыў? *(нязменная форма дзеяслова; суфіксы -ць, -ці, -чы; можа быць любым членам сказа; уваходзіць у склад фразеалагізма; выконвае важную стылістычную функцыю – верш Леаніда Трубача + фізкультхвілінка.)*

- Якую назву можна даць вершу? *(у аўтара “Дзеясловы”)*

- Чаму вучыць нас гэты верш? (не быць аб'якавым, верыць у свае сілы, умець дараваць).

Я запомніў, што:

1. У інфінітыва могуць быць суфіксы _____.
 2. Інфінітыў выконвае ў сказе ролю _____.
 3. Інфінітыў у складзе фразеалагізма можа _____.
- * Якімі інфінітывамі вы б ахарактарызавалі нашы заняткі? _____

* Выкажыце, калі ласка, свае думкі, пажаданні, выкарыстаўшы інфінітывы.
